

A NÉMET TESTGYAKORLATI OKTATÓK SZEREPE AZ ISKOLAI TESTNEVELÉS TANÍTÁS KIALAKULÁSÁBAN ÉS FEJLŐDÉSÉBEN A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

SZABÓ BÉLA

A filantropisták az iskolai testnevelés megvalósítói

A XVIII. században az angol forradalom, a francia és a német felvilágosodás irányzata mélyen áthatotta a pedagógia kultúra elméletét és gyakorlatát Európában.¹ Rousseau nevelési elvein alapuló pedagógiai mozgalom, a filantropizmus számos támogatóra talált. Követői a társadalmi nyomorúság okait a helytelen nevelési rendszerben látták.² Az ifjúságot a földi dolgokról szerzett ismeretek birtokában, valamint a felebarátaik iránt érzett kötelességük felismerésével boldog emberekké kívánták formálni. Locke és Rousseautól eltérően a *szegényebb német polgár körülményeihez szabják törekvéseiket*. Ők adnak eszközöket és utakat arra, hogy a növendékek nagy számát testileg és szellemileg iskolázzák.³ A filantropisták érdemeket szereztek a testkultúra ügyének előbbre vitelében. Új irányt adnak a nevelés és oktatás teljes megváltoztatásához, „kiemelik a testgyakorlást a nemes és herceg ifjak privát neveléséből, azt a német polgárság nevelésébe helyezik”.⁴ A dessau-i és schnepfenthali filantropiumokban, ahol Rousseau elveit a gyakorlatban igyekeztek megvalósítani, *megteremtették az iskolai testnevelés akkor korszerű módszereit. Itt kapott különleges és jogos helyet nevelési tervben a testgyakorlás. Az órákat nem külön, sajátos céllal iktatták az órarendbe, hanem azok, mint részek működtek abban a nagy nevelői egységben, amelyet az egész iskolai tanterv szolgált. Ettől kezdve beszélhetünk olyan tanerőkről, akiknek elsődleges feladatuk a tanulók testgyakorlatainak oktatása, vezetése és irányítása.*

Dolgozatunkban — a kor felelevenítésével — bemutatjuk azokat a német testgyakorlati oktatókat, akik az iskolai testgyakorlás bevezetésében, a szakirodalom megalapozásában és a tanítási módszerek kialakításában jeleskedtek.

Németország első gimnasztika tanárai

JOHANN FRIEDRICH SIMON

Simon-ról — azon megtiszteltetés mellett, hogy ő volt az új, a nevelő gimnasztika első kigondolója, alkalmazója — keveset tudunk felidézni. Még

a születése és halála dátumát sem tudjuk.⁵ 1775-ben munkatársa egy nevelési folyóiratnak. Fialat pedagógus társaival támogatja J. J. ISELIN báseli tanács-írnok könyvének kiadását, melyben az író Basedow filantróp nevelési nézeteit követi. A könyvben leírtak gyakorlati megvalósítására lesz alkalma, amikor 1776. január 2-tól 1777. október 20-ig Dessau-ban, *Basedow Philantropinumában nevelősködik*.⁶ Kezdetől fogva a rábízott ifjak fizikai (testi) nevelése köti le, melyet eddig csaknem figyelmen kívül hagytak. Rövid ittléte alatt sokat változtatott a foglalkozások módjában és tartalmában. Korábban az intézetben, a lovagiskolákban és a nemes akadémiákon a szakemberek által tanított lovaglás, lóugratás foglalkozásain csak az idősebb fiúk vehettek részt. *Simon* a fiatalabbak gyakoroltatása érdekében feleleveníti, *bevezeti* a számukra alkalmasabb testgyakorlást, a „görög gimnasztiká”-t. (Melyet később a Schnepfenthalban és Dániában szeretettel alkalmaznak.) A gyakorlatok végzéséhez szükséges, eddig ismeretlen szereket és eszközöket készít: magasugró állvány, rajta fekvő vessző (ugróléc), lebegő gerenda. Foglalkozásai a játéktér, gyakorlóter használatán kívül a gyakorlóterem igényét is felvetik.

Chr. Ludw. Lenc – leírása szerint – 1796-ban Kasselban találkozott SIMON-nal, mint a francia követség titkárával.⁷ Később a Neuwied-i Nevelőintézet igazgatója lett Simon. Ő szerkesztette a Francia Köztársaság tanítóképzőinek tervezetét, melynek kivitelezése – a történelmi események miatt – kudarcot vallott.

A „görög gimnasztika” alkalmazására hátorította Basedowot 1800-ban. Ennek hasznát, jelentőségét méltatja az 1801-ben Párizsban megjelent „*A közoktatás első fokának megszervezéséről*” c. könyvében is.⁸ „Van végre a 6–10 éves gyermekek számára még egy foglalkozás, amely az egészségnek fenntartására és testi erejük fejlesztésére nagyon szükséges, nevezetesen a testgyakorlatok végzése.” Követeli, hogy a *testgyakorlást iktassák be a tanítási időbe*. „Harang, vagy dob jeladás hívja a tanulókat és a tanárt a gyakorlóterre . . . s a munkának és pihenésnek ez a váltakozása nem kevésbé szolgálja a testi erő fejlesztését, mint azt, hogy a szellemet boldog hangulatban tartja.” Ennek érdekében „*át kell venni a régiek gimnasztikájából mindent, ami előnyt tud nyújtani*”.

A görögök és a rómaiak példájára hivatkozik: „nem kételkedhetünk abban, hogy csodálatos erejüket azoknak a gyakorlatoknak köszönhetik, melyekre őket gyermekkoruk óta hozzászoktatták”. A gyerekek szellemi foglalkozását váltsa fel a futás, az úszás, a legmagasabb fákra való ügyes mászás, korcsolyázás a jégen, árokugrás karóval és labdajátékok. Végezzenek katonai rendgyakorlatokat is. Tanítsák meg őket menetelni, különböző alakzatváltoztatásokat végrehajtani. Simon – jóval Jahn előtt – a testgyakorlatok katonai jelentőségéről is említést tesz. „Ezek a játékok minden polgárt alkalmassá tesznek arra, hogy veszély esetén védje hazáját.” (Fichté-nél találkozunk hasonló gondolatokkal.)

Dessau-ban a leírtak szerint végezte tanári feladatát Simon, és lett megteremtője az azelőtt még hiányzó, ifjúság számára nélkülözhetetlen testgyakorlati anyagnak.

JOHANN DU TOIT

A Bern melletti Nidau-ból származó Johann Du Toit (9) mint nagy gyakorlattal rendelkező nevelő, az iskolás gyerekek foglalkoztatásáról vallott nézeteit „*Egy nevelési intézet terve*” c. könyvében fejtegeti 1775-ben. Leírása szerint a 12 – 16 éves tanulókat napi 10 órás foglalkoztatásban kell részesíteni. Ebből 5 órát a tudományok megtanulására, 5 órát pedig részben népművészeti, részben gimnasztikai gyakorlatok végzésére kell fordítani. Elgondolása szerint az intézet tanáraihoz különleges, írás-, tánc-, rajz- és vívó mester is tartozik, kiknek „az alkalmazásuk előtt le kellene tenni az értelmük és ügyességük bizonyítékát”. Elítéli a testi fenyítést, a durva bánásmódot. A helytelenül viselkedő tanulót pénzbüntetés kifizetésére kötelezik. Az így összegyűlt pénz egyik felét az osztálykirándulás költségeire, a másik felét díjakra, jutalmakra kell fordítani. *Azokat kell megfelelő arányban díjazni*, akik valamilyen feladatot kiválóan hajtanak végre, művészi előadást produkálnak, hasznos dolgot végeznek, az osztályban a legügyesebbek, illetve *az év megjelölt napján rendezett versenyen: futásban, ugrásban, nyíl lövésben, labda vagy golyójátékban győzelmet aratnak*. Fontosnak tartja, hogy a gyerekek játékaiban uralkodjék a szabadság, a jókedv, a hasznos gyakorlatok sokféle változata.

Mivel saját nevelőintézetet nem tudott létrehozni, ahol az ő nézetei szerint foglalkoztak volna a gyerekekkel, 1778. húsvétjától a *dessau-i filantropiumban* folytatja nevelői tevékenységét – *testgyakorlást tanít*.(10) A Simon által meghonosított iskolai testgyakorlás anyagát szer- és szernélküli gyakorlatokkal bővíti, amelyek tanárai *nem gyakorlatmesterek* (tánc-, lovaglás, ápolás-, vívómester), *hanem iskolai emberek*, nevelők voltak. *Növendékeit naponta gyakoroltatta erőgyakorlatokkal: vízszintes helyzetben tartott kezükben 4 – 5 – 8 font súlyú homokzsákot fogva, lassan haladtak előre. Lépéseiket a gyakorlatvezető hangosan számolta. Így mindenki megjegyezhetette azt a lépésszámot, amelynél az izmai fájni kezdtek, illetve az idegi fáradtság miatt képtelen volt a terhet további vinni. Ezt feljegyezve minden növendék meggyőződhetett a naponkénti fejlődésről. A gyakorlás eredménye, haszna a dobásnál, húzásnál, tartós vívásnál és néhány kézimunkánál is megmutatkozott. Ezt a gyakorlatot Jáhn is alkalmazta.*(11)

A fálnak támasztott *részsütös létrán* is végeztek gyakorlatokat: a növendék

- elől összefűzött karokkal felmegy a létrán, majd lejön;
- a létra fokain váltott kézzel függeszkedve (láb segítség nélkül) halad fel, a magasban két kézen függve kb. 1 perces ingás után ismét váltott kézen függeszkedve lejön.(12)

Kiránduláson is minden alkalmat kihasználnak a test erősítésére, ügyesítésére: minden árkot átugranak, fát, bokrot próbálnak elhúzni stb. A lovagláson és a táncon kívül a leggyakrabban használatos gimnasztikai gyakorlatai a következők voltak(13):

- járás ütemezésre,
- versenyfutás,
- elővigyázatosan magasugrás, távolugrás,
- az árkot áthidaló keskeny deszkán úgy kellett átmenni, hogy az oldal-só középtartásban tartott kézben 1 – 2 font súlyú terhet kellett vinni,

- játék; tollaslabdával, labdával, ballonnal,
- több mérföldes gyaloglás,
- nyáron fürdés,
- télen korcsolyázás,
- voltizálás,
- barátságatlan időben séta.

1785-től az órarend szerinti foglalkozások között találjuk a zene, tánc, lovaglás mellett a *gimnasztikai* gyakorlatokat is, melyet 11 és 12 óra között végeznek. Ezt kiegészítik a billiárd és más játékkal, kertészkedéssel, sétával és kirándulással. (14)

DU TOIT 1786. júniusától SALZMANN intézetében (15) folytatja gimnasztika tanári tevékenységét. Bizonyára ott is egészen kiváló és hasonló tökéletességű munkát végzett, a növendékek virágzása, erősítése, egészsége érdekében.

GUTS MUTHS (1759 – 1839)

Basedow nevelési rendszerét követi SALZMANN, aki 1784-ben Gotha mellett SCHNEPFENTHAL-ban, a dessau-ihoz hasonló intézetet hozott létre. Itt tanul GUTS MUTHS is, majd Salzmann irányítása alatt a gimnasztika tanára lesz.

Guts Muths (1759 – 1839) intézeti működése során megalkotja az iskolai testgyakorlás eredeti rendszerét és módszerét. Ez már teljesebb, mint amit Basedow, Johann Simon és Johann du Toit megvalósított.

A rábízott 40 – 60 fiatal alapos és rendszeres testgyakorlásban részesíti. A foglalkozásokon alkalmazza:

- a görög gimnasztikából ismerteket,
- felhasználja a fizikai gyakorlatokat (manuális munkát – mint Rousseau),
- és a játékokat.

Felfedez és véglegesít számos testgyakorlatot. Munkájáról így ír: „Amit részint az ókor történeti maradványai, részint a gondolkodás, sokszor pedig a véletlen nyújtott, azt mind felhasználtam és a mindennapi kísérletnek vetetem alá. Így szaporodtak a *főgyakorlatok*, melyek hol ilyen, hol olyan részekre, *mellékgyakorlatokra* oszlottak.” (16)

Tapasztalatait a „Gimnasztika az ifjúság számára” (1793) c. művében összegzi. A könyv első részében méltatja a gimnasztika nagy értékeit. „*Ideálként jelöli meg a nemzeti erkölccsé vált ifjúsági gimnasztikai nevelést, amely legjobban hat az eddigi fordított nevelési mód követelményeivel szemben, nevezetesen – az élő nem (emberek) elpusztulása és elgyengülése ellen.*” (17) Hangsúlyozza, hogy a *gimnasztika* egyetlen igazi fő célja: a szellem és a test közötti harmónia biztosítása. Közvetlenül hat a testre, csak közvetve a szellemre. Hasznosságának igazolására társítja ezeket a hatásokat.

<i>Közvetlen hatás</i>	—	<i>Közvetett hatás</i>
— a test egészsége	—	a szellem zavartalan vilá- gossága
— az edzés	—	emberi értelem
— erő(sség) és ügyesség	—	lélekjelenlét és bátorság
— testi tevékenység	—	szellem tevékenysége
— test formálása, képzése	—	lélek szépsége
— értelem élessége	—	következtetés

A második részben bemutatja a saját gimnasztikáját, amelyet úgy jellemez, hogy „munka az ifjúsági öröm köntösében”. (18) Ehhez a meghatározásához könyvének második kiadásában még egy mondatot fűz, amely fogalmi meghatározásnak is tekinthető: „*A gimnasztika a testgyakorlatok rendszere, amelynek célja — a test tökéletesítése.*” (19) Ez a tökéletesítés terjedjen ki az egészségre, erőre, ügyességre és szépségre.

Három csoportba sorolja a pedagógiai testgyakorlatokat:

I. Tulajdonképpeni gimnasztikai gyakorlat: 1. ugrás, 2. futás, 3. dobás, 4. birkózás, 5. mászás, 6. egyensúlyozás, 7. emelés és hordás, ehhez lengőkötél és gyűrűgyakorlatok, 8. tánc, járás és katonai gyakorlatok.

II. Kézimunkák.

III. Ifjúsági játékok.

Guts Muths tudatában volt annak, hogy az általa összeállított és alkalmazott gimnasztikai gyakorlatok kiválóan alkalmasak lennének a katonai felkészítésre. Kora szükséglete ellenére nem ajánlja fel a porosz hatóságoknak a gimnasztikát, amit később JAHN megtett. (20)

Az oktatásban és nevelésben hasznosnak tartja a *mozgásos játékok* alkalmazását (21), mert a játék erősíti az embert, pihenteti a szellemi munkából eredő fáradtságot, örömet szerez a fiataloknak. Lehetőséget ad a pedagógusnak arra, hogy jobban megismerje diákjait. „A játék olyan, mint a virágcsokor kötője, amelyekkel az ember magához köti az ifjúságot”. — írja a „Játékok a gyakorláshoz, valamint a test és szellem pihentetéshez” (1796) c. könyvének előszavában. (22) Állítása szerint ez az első pedagógiai szempontból szerkesztett játékgyűjtemény. (23) A figyelem, az emlékezet, az ízlés, az ítélőképesség fejlesztésére szolgáló játékokat tartalmaz. (24)

Több könyve terjedt el testgyakorlási rendszeréről Németországban, Svájcban és Skandináviában. Igaz, hogy csak magánintézeteknek szánja, mégis jelentősek, mert ezek a könyvek jelentették az első elméleti és gyakorlati kísérletet a gimnasztika tanítására az iskolákban.

VIETH GELLÉRT ULRİK (1763–1836)

Basedow intézetében matematikát tanít és a gimnasztikai gyakorlatokat vezeti. Guts Muths-hoz hasonlóan vélekedik a gimnasztikai gyakorlatok test és szellemre való hasznáról. Minden jó intézetnek Rousseau szavait ajánlja: „A testi és szellemi gyakorlatoknak egymással váltakozniuk kell, és különösen pihenésül kell szolgálniuk”. (25)

„A testgyakorlatok Encyclopediájának kísérlete” című műve három kötetből áll:

I. Adatok a testgyakorlatok történetéhez (1794)

II. A testgyakorlatok rendszere (1795)

III. Toldalék az első és a második kötethez.

A gyakorlatokat természetük szerint csoportosítja. Passzívok: fekvés, ülés, hintózás, utazás, fürdés, bőr dörzsölése. Aktívok: értelmi gyakorlatok, állás, járás, futás, mászás, ugrás, voltizálás (26), úszás, birkózás.

Guts Muths és Vieth munkájukkal megteremtik a német testnevelési irodalom alapjait. Guts Muths új gyakorlatokat alkotott, határozott nevelői célokkal. Vieth erénye, hogy részben az ókorból származó, részben a még meglévő testgyakorlatokat ügyesen összeállította és szakszerűen leírta. (27) *Guts Muths a feltalálásnak, Vieth az alaposságnak volt a mestere és így a két kortárs teljesen kiegészítette egymást.*

Gimnasztika – az iskolai nevelés szolgálatában

PESTALOZZI HENRIK (1746 – 1827) kezdetben a filantropisták befolyása alatt áll, akiknek eszméit jól ismeri. Így a „Hogyan oktatja Gertrúd gyermekeit” c. könyvében (12. levél) azokról a testi gyakorlatokról beszél, amelyeket már jól ismerünk Rousseau-tól és Guts Muths-tól. Ilyenek: hordások, ütések, dobások, forgások, lóbalások és lengések. Elve közel áll Rousseau és Lockehoz: vissza kell térni a természethez és a szabadsághoz. Amíg Locke a külvilág tökéletességét keresi, hogy az emberek több szilárdságot adjanak a gyakorlatban, addit Pestalozzi programjában

– a testnek a lélek által való tökéletesedésének nevében

– és a harmonikus nevelésről beszél. (28)

Szerinte a test és a lélek kölcsönös és állandó összefüggésben állnak egymással. A nevelés elengedhetetlen részévé kell tenni a test nevelését, fejleszteni kell a testkultúrát, hogy „megmentsük a népet, amely gyengül és testileg, lelkiileg összeomlik”. (29)

Pedagógiai gyakorlatának állomáshelyeit követve győződhetünk meg, mint alakul és formálódik a test neveléséről alkotott szemlélete és annak gyakorlati megvalósítása. Három különböző periódust különböztetünk meg:

I. Szegény és árva gyerekekkel foglalkozik Neuuhof-ban (1768, 1774 – 1780). Nevelési programjában a kétkezi munka – melyet a test nevelésére szán, valamint játékok és higiéniai követelmények betartása szerepel.

II. Burgdorf-ban (1801 – 1804) a polgári gyerekek foglalkoztatását katonai gyakorlatokkal egészíti ki.

III. Yverdon-ban (1805 –) a nagyburzsoázia és a nemesek fiai tanulnak. Pedagógiai tevékenysége Európában az érdeklődés központjába kerül. Nevelési eszményeit és módszertani eljárásait jól megválasztott munkatársainak a közreműködésével sikerült a gyakorlatba is átültetni: – ennek eredményeként a XIX. sz. elejének leghíresebb európai nevelőintézetévé fejlődik. (30) Itt tudja megvalósítani, hogy a testnevelés azt a helyet foglalja el a nevelés egészében, amelyet valóban megérdemel. A fiatalok foglalkoztatásaiban „*ugyanolyan jelentőséget tulajdonít a gimnasztikai óráknak, mint a többinek*”.

(31) Naponta délben és este 1 – 1 órát játékkal töltenek el. Tanárok és diákok együtt versenyeztek korláton, gólyaláb-futásban, rúdugrásban és nyilazásban. Előszeretettel alkalmazza a futást, dobást, ugrást, mászást és az egyensúlygyakorlatokat. Nyáron halásznak és sokat fürödnek. Télen korcsolyáznak, hóhól kastélyokat építenek, amelyek körül hógolyóznak.

Az emberi test ízületi (csukló) mozgását elemezve olyan testgyakorlatokat szerkeszt, amelyek csak ízületi mozgásokból állnak. Így a testre, vagy egyes részeire fejtik ki hatásukat. (32) Ezek a fej-, láb-, kar-, törzs- és összetett gyakorlatok. (33) Ezzel megalkotja a gyakorlatok (csuklómozgások) „csuklózások” új csoportját, a *szabadgyakorlatokat*.

Ezekről az „Elementargymnastique” (1807) c. művében ír. A szabadgyakorlatok kialakításában a maga útján jár, a szeryakorlatok alkalmazásában Guts Muths-t követi. (34)

Európában először Ő alkalmazta az iskolai tanulók körében a stilizált mozgáselemekből összeállított, vezényszóra végzett szabadgyakorlatokat. (35)

Pestalozzi és kollégái nagyon ügyeltek a higiénára, az egyszerű és gyakorlatias öltözködésre és a bőséges táplálkozásra. A szülők kérésére – a kor divatjának megfelelően – külföldi szakemberek oktatják a vívást, táncot és a lovaglást. Pestalozzi hasonló okból eredően jól szervezett iskolai harcokat, csatákat is rendez. A sok nyomorgást, szenvedést átélte, a szegényemberek életét jól ismerő Pestalozzi nem híve a harcra előkészítő nevelésnek. Ez az 1809-es beszédéből is kitűnik: „Még akkor is, amikor... szól a dob, amikor sorban álltok, mintha egy lélek nélküli test lennétek, amikor a puska, – amely elpusztítja korunk szellemét és szívét – ragyog a ti vállaitokon, ti nem érezték mást, mint szeretetet, az emberek szeretetét, a haza szeretetét”. (36)

A testgyakorlás a katonai felkészítés közvetlen eszközévé válik

NÉMETORSZÁGBAN Guts Muths és Vieth által megalapozott testgyakorlás új fejlődési szakaszát jelentik a XIX. sz. első évtizedei. Alakulására jelentős hatást gyakorol a napóleoni háború, majd a nemzeti haladást fékező „Szent Szövetség”. Németország újjászületéséért fáradozók arra törekcsenek, hogy a nép egész erejét felkészítsék az előttük álló szabadságküzdelemre. A hazafiak bekapcsolódnak a testgyakorlatok úzésébe, melyet úgy tekintenek, mint minden arra a célra szolgáló fizikai és erkölcsi erősítést, mellyel a hazának jobb jövőt tudnak előkészíteni. *Az intézetek zárt falai közül a testgyakorlás kikerül a nép széles tömegei közé, s a harci felkészítés közvetlen eszközévé válik.*

J. G. FICHTE (1762 – 1814) a század ismert filozófusa a pedagógia számára azért fontos, mert először ő képviselte a nemzeti nevelést az eddigi kozmopolita alapelvekkel ellentétben. (37) – írja róla Karl Euler.

Javasolja a nemzeti nevelés megvalósítását (38) melyben követeli a fiatalok rendszeres és következetes testi kiképzését. Nem lenne szükség külön hadseregre, mert az így nevelt felnövekvő nemzedék, melyet felkészítettek a testi erő minden lehetséges használatára, a megerőltetés, a fáradtság elviselésére, „maga lenne egy olyan hadsereg, amelyet még nem látott az idő”. (39) *Fichte a testnevelést egyértelműen katonai célok érdekébe állította.* (40) A gyakor-

lati megvalósítás kiemelkedő egyénisége JAHN és közvetlen munkatársa EISELEN. (41)

F. L. JAHN (1778 – 1875) kezdetben közel áll a filantropisták rendszeréhez. Minden lehetőséget felhasznál a fiatalok testi erejének és ügyességének fejlesztésére. Megalkotja az első szakszótárt. Fichte ideológiájának hatására (42) Guts Muths és Vieth gyakorlatait *szer-, rend-, jel és ütemgyakorlatokkal bővíti, amelyek közvetlenül a gyakorlók katonai felkészítését is szolgálták.* (43) A napóleoni háborúk idején Jahn számos tornász társával együtt résztvett a harcban a kitűzött nehéz feladatok megoldásában. (44)

A franciák legyőzése után nagyobb lelkesedéssel folytatódik a testgyakorlás. Jahn 1816-ban kiadja EISELEN (1792 – 1846) közreműködésével írt, „A német tornaművészet” című szakkönyvét. Felsorolja és leírja a tornagyakorlatokat, annak vezetési módját. Játékokat ismertet. Ebben a munkájában használja először a „turnen” (45) szót, a sajátos testgyakorlásának jelölésére. Szontágh Á. szerint Opitzki János író a német Turnen szóból alkotta az akkor nálunk még nem létező „torna”, „tornász” műszót, s használta először a Vasárnapi Újság-ban az 1850-es években (46). Ettől kezdve hazánkban a testgyakorlást és a vele kapcsolatos személyeket, eszközöket, jelenségeket is e szóval illetve szókapcsolásával fejezik ki: pl. torna, tornatanár, tornagyakorlat, tornaünnep, tornaterem stb.

JAHN tornarendszerének kialakításában sok ösztönzést kapott Guts Muths-tól. A testgyakorlatok, a torna megvalósításában azonban a maga útján járt. A gyakorlás résztvevőit osztagokba osztotta, amelyek elé egy *előtornászt* állított. *Ezek az előtornászok voltak a tulajdonképpeni tanárok* (47). Minden osztag ismét csapatokra (sorok szerint) oszlott, amelyeket az előtornász segéde (Anmann) irányított. (48) Az előtornászok tevékenységét Jahn irányította, mint *fővezető (tornatanár)*.

Rövid tanári tevékenysége alatt nem vált iskolai emberré. *Tornáját kivonta az iskola minden befolyása alól.* Az előtornászok megválasztásánál, a tornatanárok más városokba ajánlásánál minden másra inkább ügyelt, mint a szakpedagógiai iskolázottságra. Nekik „kerülni kellett az iskolai merevségnek még a látszatát is” (49). Ez eredményezte, hogy különböző foglalkozású férfi, sok mesterember – a tanári körökből a legkevesebb – képezte ki magát tornatanárnak. Ez tapasztalható sokáig, még Jahn tornától való visszavonulása után is. Tornászai közül a legtehetségesebbek, akik az ő segédtanárai voltak, később önálló állásokba jutottak, mint tornatanárok, vagy a tornát a maguk polgári foglalkozása mellett mellékhivatásként űzték. A *szak-*tornatanárok az iskolai élettől legtöbbszörre távolállva, szándékosan vagy szándék nélkül *egészen elválasztották a tornát az iskolától.* Sokan ezek a maguk östermészetes, de a helyest megtaláló pedagógiájukkal („Isten kegyelméből való pedagógusok”) a legnagyobb megbecsülést és elismerést szereztek a tanulóknál. Voltak olyanok, akik a kiemelkedő testi adottságot becsületes jellemmel és a velük született tanítási ügyességet a torna iránti lelkesedéssel egyesítették. Mindez az ifjúságot is magával ragadta és feledtette az itt-ott fellépő hiányosságot a tudományos képzésben. Természetesen nem volt hiány olyan emberben sem, aki a testgyakorlatokban kiemelkedő teljesítményt nyújtott és ennek alapján érezte magát hivatottnak a tornatanári pályára. Azonban hiányzott a többi tulajdonság: a pedagógiai hozzáértés és helyes

tapintat. A képzés hiánya annál rikítóbban és tűrhetetlenebbül lépett fel, kiváltva az ifjúság gúnyvágyát. Az ilyen tornatanárok károsan járultak hozzá a torna és testületük általános értékeléséhez, ami sokáig nem egyenlítődt ki egészen. Az ilyen tanároktól szerzett tapasztalatokra támaszkodva *”gyakran hajlottak arra az emberek, hogy a tornatanárban talán becsületes és derék embert lássanak, aki egyébként a tudós ismerettől és a mélyebb képzéstől távol áll”*. (50) A tornatanítást pedig olyan dolognak tartották, amelyekhez csak testi ügyesség és sajátos ütemezés szükséges, egyébként semmi, amihez pedagógiai iskolázottság és módszertani képzés nem szükséges. Ez ahhoz vezetett, hogy *„az iskola vagy annak tanárai a tornatanárt megszokták magukkal nem egyenrangú személyiségnek tekinteni.”* (51)

Ha egy tudományosan és pedagógiaileg képzett tanár különös hajlamból ezt a szakot – amelynek jelentőségét teljesen megértette – élethivatásul választotta, *„az előítélet rá is sötét árnyékot vetett”*. (52) A nép széles tömegei Jahn – Eiselen elvei szerint tornásznak. A békés tornamozgalom politikai tartalmúvá válik, ezért *1820. január 2-án betiltják* („tornazár”). (53) 22 évi szünet után IV. Frigyes Vilmos *1842. június 6-i kormányrendeletével* hivatalosan feloldja a tornazárlatot és a tornát a *„férfinevelés szükséges és nélkülözhetetlen alkotórészének”* ismerte el. (54) A torna ismét nyilvános lett, sőt a kormány elrendeli az iskolai oktatását. Ettől kezdve az általánosan űzött néptornázás kettéválik:

- a nevelési (iskolai) és
- a társas (iskolán kívüli) tornára.

Ismét pedagógiai, nevelési célokat szolgál a testgyakorlás

Eközben ADOLF SPIESS (1810 – 1858) Svájcban arra törekedett, hogy az általánosan ismert és kedvelt néptornázást az iskolai életbe terelje. Az eddig csak tetszés szerint alkalmazott tornagyakorlatok anyagát a test törvényszerűségeihez igazodva csoportosítja és rendszerbe foglalja a *„Die Lehre der Turnkunst”* (55) című könyvében. Kimeríthetetlen gyakorlati forrást, ösztönzést, módszertani útmutatást jelentett a tornatanárok számára a *„Tornakönyv iskolák számára”* (56) című műve. 1848-ban meghívást kap Darmstadt-ba és kinevezik tornafelügyelőnek. Feladata, hogy vezesse be a tornatanítást a hesseni felsőbb tenintézetekben és a községi népiskolákban, *valamint képezze ki a szükséges tornatanerőket*. (57) Az első tornatanítói tanfolyamot 1849-ben szervezte.

Spiess tevékenységét – az iskolai testgyakorlás megvalósítása terén – akkor tudjuk reálisan értékelni, ha Jahn tornarendszerével összehasonlítjuk. (58)

	JAHN tornarendszere	SPIESS tornarendszere
1. A testgyakorlás irányzata	társadalmi torna	iskolai testgyakorlás
2. A tevékenység célja	hazafias szellem, katonai előkészítés	pedagógiai, nevelési célok
3. A foglalkozás helye	városon kívüli tér	iskola mellett, iskolában
	a szabadban	főleg teremben (csarnokban)
4. Foglalkozási időszak	nyáron	egész évben
5. Foglalkozás ideje	szabadidőben (délután, este)	órarend szerinti (tanítási óra)
6. Tgy. rendszer anyaga	előnyben részesíti a szereken végzett testgyakorlatokat	természetes gyak., szabad gyak., előkészítő és programra végezhető gyak.
7. Foglalkozások anyaga	azonos program minden korosztályra	korhoz és a tanulók erejéhez méretezett
8. A közösség összetétele	szabad, spontán jellegű	állandó: osztály, csoport
9. Foglalkoztatottak	fiúk, férfiak	fiúk és lányok
10. Részvétel a foglalkozáson	fakultatív, szabadon választott tevékenység	kötelező
11. A gyakorlás jellege	egyéni munka	állandóan irányított közös munka (még szereken is)
12. A foglalkozás vezetője	pedagógiai előképzettség nélküli tornatanár	pedagógiai előképzettséggel rendelkező tornatanár

A testgyakorlás emberformáló és egészségügyi jelentőségének felismerésével növekedett a követelmény a testgyakorlat vezetőjével szemben is. LING szerint nem azokra van szükség, akik katonai vagy papi pályára készülve csak átmeneti helyzetnek tekintik a gimnasztika tanítását. Olyanok kelleneek „akiknek van erejük és bátorságuk, hogy magukat az ifjúság és a honfitársuk testi nevelésének szenteljék”. (59)

A *gimnaszt* – mondja ROTHSTEIN – „a tornagyakorlatok művelésén kívül anatómiai, fiziológiai, dietetikus és pszichológiai ismeretekkel is rendelkezzen”. (60)

A tornatanár hivatásának helyes megítélését SPIESS indította el. Azt akarta, hogy a tanügyi emberek és a tanárok barátkozzanak meg azzal a gondolat- tal, hogy „éppen ők azok, akiknek biztosítaniuk kell az iskolában a tornaéle-

tet. Ha egyszer hozzászóltak a tanárok, hogy a tornát is tantárgynak tekintésék, amely teljes tiszteletet érdemel, megbarátkoznak egy olyan tanítással, amely egyszerű és természetes körülmények között történik, úgy mint a tanítás egészének minden más ága, – amelyért ők dolgoznak – akkor belátják, hogy mit nyertek hivatásbeli életük számára”. (61) *Javasolja, hogy a tornát az iskola kebelébe tartozó, arra képzett, pedagógiai oktatásban is részesült erők tanítsák.* „Az elemi iskolákban maga az osztálytanító oktassa, felsőbb iskolában a torna is mint külön tantárgy szerepeljen és egy vagy több tanító által taníttassék. A lányokat férfi vagy nő egyaránt taníthatja.” (62) A tornatanárok képzésére pedig létesítsenek egy olyan tornaintézményt, amely szoros kapcsolatban van az egyetemekkel. Spiess tornatanárról vallott nézetei egyre jobban érvényre jutottak Németországban és Ausztriában. A Jahn – Eiselen szellemében nevelkedett tornatanárok száma egyre kevesebb lett. A fiatalabbak a tornatanári vizsga letételével állami elismerésben részesültek. A foglalkozásokon pedig a szabadgyakorlatok és szergyakorlatok együttes felhasználásával Jahn – Eiselen – Spiess-féle rendszerben tanítottak. (63)

A német testgyakorlati oktatók munkásságukkal olyan testnevelési rendszert alkottak, amely sokáig meghatározója volt a magyar testkultúra, azon belül az iskolai testnevelés alakulásának. Számunkra forrást jelentett a megvalósított módszer és gyakorlati anyag. (64) 1906-ig kizárólag a német tornarendszer az uralkodó hazánkban. 1906 – 27-ig a svéd rendszerű tornázás vette át a vezető szerepet, majd 1927-től előtérbe kerül a dán rendszer, vagyis a Niels Bukh-féle gimnasztika. (65)

J E G Y Z E T E K

1. Bajkó M. Vaskó L., 1975.: Egyetemes és magyar neveléstörténet. Tankönyvkiadó Bp. pp. 233.
Felvilágosodás és felvilágosítás lett az újkori civilizáció szellemi fejlődésének egyik legjelentősebb irányzata, mely mélyen áthatotta a pedagógiai kultúrát is, elméletben és gyakorlatban egyaránt.
2. Kun L., 1972.: A sport története. – S. Bp. pp. 90.
A filantropisták . . . követői Pestalazzihoz hasonlóan a társadalmi nyomorúság okait a helytelen nevelési rendszerben látták.
3. Karl Kotta, 1909.: Leitsanden für den Unterricht in der Turngeschichte. Breslau pp. 31.
Felhasznált szöveg – saját fordítás alapján.
4. Karl Kotta, 1909.: Uo. 31. o.
5. Kun L., 1972.: Uo. 90. o.
Az iskolai testnevelés gyakorlati megvalósításában tevékenykedő filantropisták közül Johann Simon és Johann du Toit (közelebbi adataik ismeretlenek), . . .
6. Karl Euler, 1895.: Encyklopadisches Handbuch des Gezannten Turnwezens und der verwandten Gebiete. – Wien und Leipzig. II. Band 628. o.
Felhasznált szöveg – saját fordítás alapján.
7. Karl Euler, 1895.: Uo. 629. o.
8. Karl Euler, 1895.: Uo. 629. o.
A mű címe: „Sur l'organisation des premiers degrés de l'Instruction publique”.
9. Karl Euler, 1896.: Ua. III. Band 143. o.
Saját fordítás alapján K. W.-tól.
10. Karl Euler, 1896.: Uo. 143. o.
11. Uo. 143. o.
12. Uo. 145. o.
13. Uo. 147. o.
14. Uo. 147. o.
15. Uo. 147. o.
16. Szemző L., 1902.: A testgyakorlás története. – LT. Bp. pp. 49.
17. Karl Kotta, 1909.: Uo. 36 – 37. o.
18. Uo. 37. o.
19. Uo. 37. o.
20. Luis Burgener, 1952.: La Confédération Suisse et L'éducation Physique de la Jeunesse. – Grindelwald (Suisse) 20. o. Felhasznált szöveg saját fordítás alapján.
21. Karl Kotta: Uo. 37. o.
22. J. C. F. Guts Muths: Spiele zur übung erholung des körpers und geistes. – Schnepfenthal bei Gotha, 1796. ápr. 6. 11. o. Felhasznált szöveg – saját fordítás alapján.
23. Uo. 11. o.
G. M. szerint: „Pedagógiai szempontból még nem szerkesztettek semmilyen játékgyűjteményt.”
24. Uo. 18 – 31. o.
A szerző csoportosítva sorolja fel a játékokat.
25. Karl Kotta: Uo. 40. o.
26. Nagy T., 1972.: A testkultúra reformkori irodalma. – Magyar Testnevelési Főiskola. Tudományos Közlemények II–III. 12. o. „. . . vívőiskolákban a voltigózás is az oktatás és a gyakorlás anyagát képezte, amely falovon történő „mesterséges” lóraugrás . . . végrehajtását jelentette.”
27. Karl Kotta: Uo. 41. o.
28. Luis Burgener: Uo. 32. o.
29. Uo. 32. o.
30. Bajkó M. Vaskó L.,: Uo. 272. o.
31. Luis Burgener: Uo. 34. o.
32. Szemző L.: U4. 54. o.
Vö. Szemző írásával.
33. Kun L. Uo. 89. o.
34. Karl Euler: Uo. III. Band 218. o.

35. Kun L.: Uo. 89. o.
36. Luis Burgener: Uo. 36. o.
37. Karl Euler: Uo. I. Band 317. o.
38. J. H. Fichte, 1808.: Reden an die deutsche Nation, Silfte Rede (11. beszéd) 431. o.
Szöveg felhasználása – saját fordítás alapján.
39. Uo. 431. o.
40. Kutassi L., 1971.: A főiskolai sportmozgalom egyetemes története. Tankönyvkiadó, Bp. 16. o.
41. Eiselen Ernő (1792 – 1846) Jahn kedvenc tanítványa, majd munkatársa. A háborús években ő veszi át a berlini tornatér vezetését. A tornatiltalom idején magánvállalkozóként tornát és vívást oktat iskolai tanulók számára. 1832-ben berendezett egy leány tornaintézetet. Tovább fejleszti a tornát és tornatanítókat képzett ki.
42. Kun L.: Uo. 101. o.
43. Uo. 101. o.
44. Kutassi L.: Uo. 17. o.
45. Az egészség – lélektan – nevelés. – Sport és testkultúra. 1964. A modern sportélet kezdetei. 676. o.
46. Szontagh Á., 1888.: A Nemzeti Tornaegylet keletkezésének története. 20. o.
A „torna”, „tornász” műszó sem létezett akkor, – ezt a német „Turnen” szó után Opitzki János író alkotta s használta először a „Vasárnapi Újság”-ban, az 1850-es években.
47. Karl Euler: Ua. II. Band 581. o.
48. Uo. 581. o.
49. Uo. III. Band 218. o.
50. Uo. 219. o.
51. Uo. 219. o.
52. Uo. 219. o.
53. Tornatiltalomról:
1820. január 2-án már szigorúbb tartalmú rendelet lép életbe: „Mint hogy Ófelségének komoly akarata, hogy a tornaügyet egészen hagyják föl, a királyi kormánynak rendőri úton nyomatékosan ahhoz kell tartania magát, hogy *minden torna teljességgel abbamaradjon.*”
54. Karl Euler: Ua. I. Band 262. o.
55. Adolf Spiess: Négy kötetben külön-külön foglalkozik a tornagyakorlatok csoportosításával.
I. Taggyakorlatok (1840., ún. szabadgyakorlatok)
II. Rendgyakorlatok (1842)
III. Szergyakorlatok: támasz- és függőgyakorlatok (1842)
IV. Közösgyakorlatok (1846)
56. Adolf Spiess: Első kötete (1847) a 6 – 10 éves fiúk és leányok gyakorlatait tartalmazza, a második kötet (1851) a 10 – 16 évesek gyakorlatait öleli fel.
57. Karl Euler: Ua. II. Band 702. o.
58. Szabó Béla, 1978. Az iskolai testnevelés kialakulása és fejlődése az egri főgimnázium történetének tükrében (1856 – 1914) Kézirat – 16. o.
59. Karl Euler: Ua. II. Band 220. o.
60. Uo. 220. o.
61. Uo. 219. o.
62. Szemző L. Uo. 61. o.
63. Szemző L. Uo. 61. o.
64. Szabó Béla: Uo. 6. o.
65. Király Dezső, 1941.: Testnevelési rendszerek kialakulása Magyarországon. – 3. o.